

NĚMECKÁ FILOZOFIE, ŠPANĚLSKÁ POEZIE

Sánchez, Juan Antonio. *Antonio Machado y Kant*. Madrid: Visor Libros, 2022, 372 s.

Josef Prokop
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
jprokop@ff.jcu.cz

Nedávno vydaná kniha Juana A. Sáncheze se věnuje, z našeho českého pohledu možná poněkud bizarnímu, myšlenkovému spojení mezi veleduchem německé evropské filozofie Immanuelem Kantem (1724–1804) a španělským básníkem počátku 20. století Antoniem Machadem (1875–1939). Toto překvapení je však ve skutečnosti neopodstatněné. Vliv Kanta a některých jeho žáků byl ve Španělsku druhé poloviny 19. století neobvykle intenzivní a měl závažné důsledky pro tamní intelektuální a vůbec celospolečenský rozvoj (viz tzv. „krausismo“ a tzv. uměleckou „generaci 1898“, do níž bývá právě Machado řazen). Zacílit tedy monografii na recepci kantovského myšlenkového odkazu v díle tohoto literáta je úkol naprosto legitimní a kupodivu, navzdory velmi bohaté sekundární literatuře rozebírající básníkovu dílo ze všemožných perspektiv, dosud nerealizovaný. A to přestože — jak uvádí Sánchez — sám Machado se ke zvláštnímu vztahu, který ho pojí s německým filozofem, na několika místech svých textů výslovně přiznává. Například v článku z roku 1915, ve kterém recenzuje slavný esej španělského filozofa Josého Ortegy y Gassety *Meditace o Quijotovi*, Machado přímo píše: „Četl jsem velké filozofy [...], ale žádný mě neoslovil tak jako Kant, jehož *Kritiku čistého rozumu* jsem pročítal opakovaně a s rostoucím zájmem“ (s. 51).

Pro českého čtenáře (pokud alespoň trochu vládne španělštinou, v níž je monografie napsána) proto může toto zajímavé spojení odhalit netušené perspektivy v komplexu evropského myšlení první poloviny 20. století a také podtrhnout význam a univerzálnost Kantových myšlenek pro celý evropský prostor. Na první pohled je zřejmé, že hlubší analýza zvoleného tématu nezbytně vyžaduje precizní zasazení do neobyčejně širokého a různorodého kontextu filozofického i literárního, což Sánchez s nepřehlédnutelnou erudicí činí v úvodních kapitolách. Především je pro pochopení kantovských ozvěn v Machadovi potřeba předeštlí panorama španělského myšlenkového ovzduší na sklonku 19. století, v době formování básníkových intelektuálních východisek a preferencí. A také bojovat se zakořeněným kliše, že zmiňovaná „generace roku 1898“ není formována jen a pouze zážitkem vojenské porážky¹, ale právě sílícími vlivy a ohlasy německé evropské filozofie. Ovšem nejen pouze německé, a proto se následně autor věnuje představení korpusu filozofických děl, jejichž četba může být u Machada také detekována. Autor nás seznamuje se skutečně rozsáhlým polem textů od osvícenců a empiriků (Montesquieu, Locke) přes Marx, Croceho až

---

1 Symbolicky je pojmenovaná podle okamžiku trapné vojenské porážky politicky i ekonomicky skomírajícího Španělska nastupující velmocí Spojených států amerických, která pro Španělsko znamenala ztrátu nejen zbytků mezinárodní prestiže, ale také posledních kolonií, především Kuby, Portorika a Filipín.

k dobové filozofii, z níž se básník zpočátku nejvíce opírá o Bergsona. Právě díky myšlenkám posledně jmenovaného se Machado v souvislosti se základními koncepty času a prostoru stává nejprve Kantovým kritikem. Teprve později se od Bergsonova pojetí odklání a sblíží se s koncepty královeckého filozofa. Jak tedy upozorňuje Sánchez (s. 97), prvním milníkem Machadovy recepce Kanta je na jedné straně odmítnutí, avšak zároveň seznámení se s jeho vizemi. Machado hodnotí apriorní koncepty času a prostoru jako nedostatečné, přitom ale „jako nezbytnou součást procesu našeho myšlení“.² Toto podle Sáncheze naprosto zásadní Machadovo tvrzení ukazuje, že již okolo roku 1915 se básníková mysl zaobírala tak subtilně filozofickými tématy, jako je podstata a okolnosti rozumového uvažování.

Vlastní analýza postupného Machadova duchovního vývoje je pak předmětem následujících kapitol, které jej podávají na pozadí básnickových klíčových konceptů, jež zřetelně vycházejí z mnohých z Kantových filozofických idejí, jak systematicky ukazuje J. A. Sánchez. Kapitoly se tak nejprve věnují jazyku, času, prostoru a dospívají posléze k filozoficky pojímanému konceptu *intuice* (kap. 6 a 7). Důležité indicie svého chápání tohoto termínu Machado poskytl již v roce 1925 v recenzi básnické sbírky *Colección* (1924) Josého Morena Villy, nazvané „Reflexiones sobre la lírica“ (Uvažování o lyrice). V Machadově rukopisném souboru *Los Complementarios* se dochoval náčrt této recenze, v němž se zřetelně profiluje jeho zpočátku dvojí chápání intuice. Na jedné straně konstatuje,³ že existují „obrazy, které vyjadřují koncepty“, ale také „obrazy, které vyjadřují (různé) intuice, a jejich hodnota je silně emotivní“ („imágenes que expresan intuiciones y su valor es preponderantemente emotivo“), na druhé straně v témže textu zároveň tvrdí, že intuice představuje jakési instinktivní „životní vědomí/svědomí“⁴. Sánchez upozorňuje, že první opozice koncept–intuice zřetelně vychází z kantovského vlivu, zatímco „consciencia vital“ náleží do orbity Bergsonovy filozofie. Je přitom zřejmé, že Machado si byl jejich rozdílného obsahu vědom, podle potřeby však po celá dvacátá léta používal obě pojetí tohoto termínu a konceptu.

A podobným způsobem jsou analyzovány koncepty poznání a jeho hranic (kap. 8 až 12) a „heterogenita bytí“ (kap. 13), která se mimo jiné stává tématem a titulem jednoho z Machadových esejů z roku 1915 („La heterogeneidad del ser“), a také koncepty vztahu mezi časem a hranicí poznání, jež souvisí s Machadovým pojetím poetiky „básnického slova uprostřed času“, protože — jak upozorňuje J. A. Sánchez (s. 167) — právě ony by mohly spojovat zmiňovanou Kantovu opozici intuicí a konceptů s Machadovými verši a s jeho přesvědčením o hranici poznání, jejíž faktická existence vede nutně až k nemožnosti absolutního poznání jako takového.⁵

Mezi těmito tématy a autorovými filozofickými postoji pak zastávají stěžejní místo texty spojené s tzv. machadovskými *apócrifos*. Tedy smyšlenými postavami-

2 „[...] propias (necesarias) del mecanismo de nuestro pensar.“ Machado, Antonio. *Los Complementarios*. Madrid: Cátedra, 1980, s. 128.

3 Tamtéž, s. 99–100.

4 Termíny „vědomí“ a „svědomí“ se ve francouzštině i ve španělštině vyjadřují stejným slovem (*conscience, consciencia*). U Machada tedy „consciencia vital“.

5 „La poética de la palabra en el tiempo podría corresponderse con la doctrina kantiana de las intuiciones y los conceptos; esa doctrina conduce a la limitación cognoscitiva y al rechazo de la posibilidad del conocimiento de lo absoluto“ (s. 167).

-autory Juana de Maireny a jeho „učitele“ Abela Martína, které představují Machadovo fiktivní *alter ego* a umožňují mu vyslovovat se k mnohým filozofickým, ale také společenským otázkám s mnohem větším nadhledem či z neočekávané perspektivy. Juan de Mairena je v mnoha ohledech myšlenkovým *avatarem* svého tvůrce, jenž sdílí a vyjadřuje podobné filozofické názory. Ilustrativním příkladem by mohla být pasáž ze stejnojmenného apokryfního souboru, v níž Mairena v tomto duchu „filozofuje“ se svým žákem na již zmíněné téma konceptů a intuicí: „M. Vzpomínáte si, pane Rodríguez, co jsme si říkali o intuicích a konceptech? R. Že koncepty bez intuicí jsou prázdné a intuice bez konceptů zastřené. M. A je vám jasné to, co říkáte? R. Jasné se vši potemnělostí, pane profesore.“⁶ Tonalita dialogu je zřetelně ironická a žertovná, nicméně, jak podotýká Juan A. Sánchez (s. 115), debata obou fiktivních postav nad komplexními filozofickými termíny dokonale zapadá do obrazu toho, jak tyto otázky vnímal samotný Machado. Na druhé straně Sánchez upozorňuje (s. 154), že druhý z *apócrifos*, Mairenův fiktivní učitel a vzor Abel Martín, představuje spíše myšlenkový „negativ“ Machadem sdílených filozofických východisek. Jako by se Abel Martín zrodil z niterné autorovy potřeby „protiřečit sám sobě“ („llevarse a sí mismo la contraria“) (s. 154). Jinými slovy tedy Sánchez upozorňuje na to, že Machadova filozofie a jeho vztah ke kantovskému odkazu není reprezentován jen tím, co dovozujeme „přímo“ z jeho textů, ale také, a možná především, jeho niterným dialogem se sebou samým, k němuž si vytvořil svá *alter ega*, své filozofické klony a zároveň oponenty. A teprve v dialogu s nimi, či lépe řečeno v jejich dialogu s jinými postavami Machadova literárního světa se rodí skutečný, v mnoha ohledech rozporuplný a proměnlivý Machadův filozofický kosmos. A stává se tím ještě hůře uchopitelným, než bychom snad dříve předpokládali.

Na tomto širokém poli myšlenek a konceptů konfrontovaných s Machadovými vydanými literárními texty i soukromými poznámkami tedy Sánchez jednak velice barvitě a názorně ukazuje neoddělitelné spojení básníkovy psaní s myšlenkovým kvašem své doby a zároveň nahmatává zřetelnou linii vývoje Machadových filozofických perspektiv v této myšlenkově bouřlivé době od konce 19. století do konce třicátých let století následujícího. Hlavním cílem knihy však zůstává, jak už bylo předestřeno, poukázat na nepopíratelnou všudypřítomnost především kantovsky motivovaného pojmání zmíněných pojmů a konceptů v Machadových textech. V závěru knihy Sánchez nalézá, jak sám říká, „velkolepou a zároveň skromnou a prostou“ („respuesta tan grandiosa como humilde y sencilla“) (s. 351) definici, s pomocí níž lze vymezit Machadovo souznění s Kantovým myšlenkovým světem, v básníkových vlastních slovech: „Věci se nacházejí tam, kde je vidím. Mé oči tam, odkud se dívají. Absolutno je pro mě stejně neuchopitelné dnes, jako bylo včera, ale můj vztah ke skutečnu je skutečný.“⁷ Je tedy zřejmé, jak uzavírá Sánchez, že Machadova recepce Kantovy filozofie nespočívá

6 „M. ¿Recuerda usted, señor Rodríguez, lo que dijimos de las intuiciones y de los conceptos? R. Que son vacíos los conceptos sin intuiciones, y ciegas las intuiciones sin los conceptos... M. ¿Y usted ve claro eso que dice? R. Con una claridad perfectamente tenebrosa, querido maestro.“ Machado, Antonio. *Juan de Mairena*. Madrid: Castalia, 1985, s. 115.

7 „Las cosas están allí donde las veo, los ojos allí donde ven. Lo absoluto será hoy para mí tan inabarcable como ayer. Pero mi relación con lo real es real también.“ Machado, Antonio. *Prosas dispersas (1893–1936)*. Ed. Jordi Doménech. Madrid: Páginas de espuma, 2001, s. 525.

v tom, že by stavěla do popředí empirický model, nýbrž v přijetí toho, že věci jsou mimo nás a že se našemu vědomí zobrazují pouze podmíněně.⁸

Nezbývá tedy než zopakovat, že kniha Juana A. Sáncheze přináší strhující a velmi užitečný vhled do duchovního světa významného španělského básníka tzv. generace 1898. Užitečný jak z perspektivy obrazu tohoto básníka v panoramatu španělské poezie 20. století, tak z pohledu na celkový duchovní, intelektuální vývoj v evropském prostoru. A je chvályhodné, že pro nás J. A. Sánchez tyto obzory tak poučeně a zároveň srozumitelně otevřel.

---

8 „El kantismo de Machado no consiste en la preferencia de la mirada empírica [...] consiste en la aceptación de que las cosas están fuera, y que se presentan a la consciencia condicionalmente“ (s. 350).